

ВИЗАНТИЈСКО-СЛОВЕНСКА ЧТЕНИЈА VI

ПРОГРАМСКИ ОДБОР

Др Александар Наумов (Венеција)
Др Ангелики Деликари (Солун)
Др Изабела Лис Вјелгош (Познањ)
Др Георгиос Нектариос Лоис (Патра)
Др Димитар Пеев (Берлин)
Др Валентина Гулевска (Битољ)
Др Бранко Горгиев (Ниш)
Др Ивица Живковић (Ниш)
Др Кристина Митић (Ниш), секретар
Др Драгиша Бојовић (Ниш), председник

ВИЗАНТИЈСКО-СЛОВЕНСКА ЧТЕНИЈА VI

Зборник радова са истоимене Међународне научне конференције, која је одржана 26. новембра 2022. године на Универзитету у Нишу

Уредници

Драгиша Бојовић
Кристина Митић

Центар за византијско-словенске студије Универзитета у Нишу
Међународни центар за православне студије, Ниш
Центар за црквене студије, Ниш

2023.

САДРЖАЈ

<i>Кристина Митић</i> Међу нама нема ни првог ни другог	11
<i>Валентина Гулевска</i> Светлост богопознања према Светом Григорију Палами	13
<i>Valentina Gulevska</i> The Light of Knowledge of God according to St. Gregory Palamas	24
<i>Димо Чешмеджиев</i> Бележки върху църковната политика на цар Йоан Александър (1331–1371)	25
<i>Dimo Cheshmedzhiev</i> Notes on the ecclesiastical policy of the Bulgarian king John Alexander (1331 – 1371) .	37
<i>Бранко Горгиев</i> Логос рата – Хераклит из Ефеса	39
<i>Branko Gorgiev</i> Logos of war – Heraclitus from Ephesus	52
<i>Михаило Стојановић</i> Платонистичке основе апофатичке методе	53
<i>Mihailo Stojanović</i> Platonistic foundations of the apophatic method	64
<i>Предраг Петровић</i> Богословски аспекти списа св. Григорија Ниског „Дијалог о души и васкрсењу”	65
<i>Predrag Petrović</i> Theological aspects of the writings of st. Gregory of Nyssa „Dialogue about the soul and resurrection“	78
<i>Слађана Ристић Горгиев</i> Поимање филозофије у делу Св. Григорија Синаита	79
<i>Sladana Ristić Gorgiev</i> Conception of philosophy in the work of st. Gregory of Sinai	86
<i>Бобан Миленковић</i> Два екуменизма – Светог Јустина Телијског и митрополита пергамског Јована Зизијуласа	87
<i>Boban Milenković</i> Two ecumenisms - Saint Justin of Celje and Metropolitan Jovan Ziziulus of Pergamum	102
<i>Драгана Јањић, Горан Јанићијевић</i> Аскеза преподобног Петра Коришког	103
<i>Dragana Janjić, Goran Janićijević</i> Asceticism of Venerable Peter Koriski	120

<i>Стевица П. Матко</i>	
Мистично значење и улога воде у цркви Христовој	121
<i>Stevica P. Matko</i>	
The mystical meaning and role of water in the Church of Christ	129
<i>Ружица С. Левушкина</i>	
Светосавље – семантички садржај термина	131
<i>Ружица С. Лёвушкина</i>	
Светосавље как термин	141
<i>Бранко Радовановић</i>	
Интерпретација светосавског „новог монашког типа”	
у мисли Димитрија Димитријевића	143
<i>Branko Radovanović</i>	
Interpretation of Saint Sava’s new monastic type	
through Dimitrije Dimitrijević’s approach	150
<i>Игор Зиројевић</i>	
Древни ирмоси у Хиландарском рукопису 308	151
<i>Igor Zirojević</i>	
Musical manuscript of the Hilandar Monastery Chil. 308	173
<i>Зоран Ранковић, Никола Лукић</i>	
Од византијског предлошка до српскословенског оригинала –	
– један пример српске богослужбене поезије	175
<i>Zoran Ranković, Nikola Lukić</i>	
From Byzantine pattern to Serbian slavonic original:	
an example of Serbian liturgical poetry	185
<i>Здравко Јовановић</i>	
Подвајања (αἰρέσεις) међу хришћанима – Златоустово тумачење 1Кор 11:19	187
<i>Zdravko Jovanović</i>	
Divisions (αἰρέσεις) among Christians – Chrysostom’s commentary on 1Cor 11:19	204
<i>Драган Каран</i>	
Византијски духовни токови и одблесци у Србији	205
<i>Dragan Karan</i>	
Byzantine spiritual currents and reflections in Serbia	221
<i>Драгиша Бојовић</i>	
Теодосије Хиландарац и Свети Јован Златоусти: однос према забави и позоришту ...	223
<i>Dragiša Bojović</i>	
Teodosije the Hilandarian and Saint John Chrysostom:	
attitude towards entertainment and theater	227

<i>Јелена Јонић</i>	
Трагање за јеванђељским истинама у приказивању светости житијних јунака	229
<i>Jelena Jonić</i>	
The search for Gospel truths in the presentation of the holiness of hagiographic characters	240
<i>Ирена Плаовић</i>	
О чему говоримо када говоримо о говорима у средњем веку?	241
<i>Irena Plaović</i>	
What we talk about when we talk about speeches in the middle ages	253
<i>Александра Ивановић</i>	
Метафора срца у српској књижевности XV века	255
<i>Aleksandra Ivanović</i>	
Metaphors of the heart in Serbian literature of the 15 th century	264
<i>Теодора Бојовић Крисић</i>	
Историјски и есхатолошки мотиви у српској теотоколошкој поезији	265
<i>Teodora Bojović Krsić</i>	
Historical and eschatological motifs in Serbian mariological poetry	272
<i>Слађана Алексић</i>	
Књижевност као систем: периодизација књижевности Петра Милосављевића	273
<i>Slađana Aleksić</i>	
Literature as a system: periodization of Peter Milosavljević's literature	284
<i>Ђорђе Ђурђевић</i>	
Развој фигуре гиноанђела у српској поезији	285
<i>Đorđe Đurđević</i>	
The development of the figure of gynoangel in Serbian poetry	293
<i>Мирјана Бојанић Ћирковић</i>	
Драинчева религиозност	295
<i>Mirjana Bojanić Ćirković</i>	
Drainac's religiosity	304
<i>Јелена Младеновић</i>	
Свети Сава у поезији Миодрага Павловића	305
<i>Jelena Mladenović</i>	
Saint Sava in the poetry of Miodrag Pavlović	312
<i>Ирена Цветковић Теофиловић</i>	
Полемички тон српске поклоницке прозе (Језичко-стилски аспект)	313
<i>Irena Цветковић Теофиловић</i>	
Полемический тон сербской паломнической прозы (Стилистико-языковой аспект)	321

<i>Јелена Стошић</i>	
Писање великог слова у нишким црквеним медијима	323
<i>Jelena Stošić</i>	
Capital letter writing in Niš church media	335
<i>Ксенија Кончаревић</i>	
Стваралаштво припадника богомољачког покрета: жанровске и стилске карактеристике	337
<i>Ксения Кончаревич</i>	
Творчество членов движения ревнителей благочестия (богомольческого движения): жанровые и стилевые особенности	350
<i>Јована Бојовић Јоксимовић</i>	
Из антропонимије Ибарског Колашина	351
<i>Jovana Bojović Joksimović</i>	
From the anthroponymy of Ibarski Kolašin	360
<i>Катарина Митровић, Ивица Живковић</i>	
Концепт гостољубља и трпезно правило у уставима св. Бенедикта Нурсијског и св. Саве Српског	361
<i>Katarina Mitrović, Ivica Živković</i>	
The concept of hospitality and the dining rules in the rules of St Benedict of Nursia and St Sava of Serbia	382
<i>Јасмина Шаранац Стаменковић, Игор Стаменовић</i>	
Савремена историографија о политичкој употреби светитељских култова на Јадрану у раном средњем веку	383
<i>Jasmina Šaranac Stamenković, Igor Stamenović</i>	
Contemporary historiography on early medieval political use of cults in the Adriatic	392
<i>Војислав Живковић</i>	
Традиција о дукљанском пореклу Дубровачке архиепископије	393
<i>Vojislav Živković</i>	
Tradition on the Dioclean origin of the Archbishop of Dubrovnik	402
<i>Душан Симић</i>	
Слика цариградског патријарха Јована XIV Калекаса у византијској историографији	403
<i>Dušan Simić</i>	
The image of Patriarch John XIV Calecas in the Byzantine historiography	424
<i>Марија Копривица</i>	
Задушнине – ситнији имовински прилози верника црквама и манастирима у средњовековној Србији	427
<i>Marija Koprivica</i>	
Gifts for the soul salvation – small material donations of the believers to churches and monasteries in the medieval Serbia	438

<i>Даринка Трбојевић</i>	
Дечани у Житијима краља Стефана Уроша III Дечанског	439
<i>Darinka Trbojević</i>	
The monastery of Decani in hagiographies of king Stefan Uros III Decanski	455
<i>Александар Гулевски</i>	
Литургиски агнец како тело Христово во сликарството на Курбиново	457
<i>Aleksandar Gulevski</i>	
Liturgical amnos as the body of Christ in Kurbinovo's painting	472
<i>Тотка Григорова</i>	
Култът към славянските просветители от една икона на Христос добрия пастир	473
<i>Totka Grigорова</i>	
The cult of the slavonic enlighteners from an icon of Christ the good shepherd	486
<i>Марта Вукотић Лазар</i>	
Допринос архитекте Александра Дерока (1894–1984) у очувању, расветљавању и поимању српске средњовековне архитектуре	487
<i>Marta Vukotić Lazar</i>	
Alexander Derok's contribution to preservation, illumination and understanding the Serbian medieval architecture	504
<i>Анђела Гавриловић</i>	
Прилог проучавању тематике и значења зидног сликарства из времена Светог Саве српског – животопис просторије на другом спрату Жичке куле	505
<i>Anđela Gavrilović</i>	
A contribution to the study of the painted themes and meaning of the wall paintings from the time of St. Sava of Serbia – wall paintings of the room on the second of floor of the Žica tower	523
<i>Дејан Масликовић, Бојан Томић, Милица Томић</i>	
Иновативни алати за очување и презентацију средњовековног културног наслеђа	525
<i>Dejan Masliković, Bojan Tomić, Milica Tomić</i>	
Innovative tools for protection and presentation of cultural heritage	532
<i>Бојан Томић, Небојша Радовановић, Нена Васојевић</i>	
Образовни аспекти српског зидног сликарства	533
<i>Bojan Tomić, Nebojša Radovanović, Nena Vasojević</i>	
Educational aspects of medieval Serbian wall painting	539
Прилог	
<i>Програм скупа</i>	514

Анђела Гавриловић

Филозофски факултет Београд

Институт за историју уметности

e-mail: andjela1321@gmail.com

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ТЕМАТИКЕ И ЗНАЧЕЊА ЗИДНОГ СЛИКАРСТВА ИЗ ВРЕМЕНА СВЕТОГ САВЕ СРПСКОГ – ЖИВОПИС ПРОСТОРИЈЕ НА ДРУГОМ СПРАТУ ЖИЧКЕ КУЛЕ*

Апстракт: Други спрат жичке куле (сл. 1), осликан фрескама за живота Светог Саве Српског (1169/1175–1236), представља једну од изузетно значајних и најстаријих очуваних програмских целина српског средњовековног монументалног живописа (настале до 1223–1227). У раду је понуђено тумачење фантастичних мотива монохромно изведених антропоморфних глава приказаних у профилу, које се налазе у зони сокла на другом спрату жичке куле (сл. 2–6). Осим тога што живопис носи велику вредност због своје старине и везаности за Светог Саву Српског, подстрек више овом истраживању представља чињеница да је проблематика представа у соклу у српској средњовековној, и шире, православној, односно византијској уметности веома слабо обрађена, што оставља могућности за даља истраживања. Проучавање наведених детаља је од значаја и због тога што они никада раније нису представљали предмет научних истраживања. Такође, у раду се анализира идејна веза између фреске Распећа и стиха исписаног на Христовом кодексу, а разматрају се и аналогije у сликаном програму између простора на другом спрату жичке куле и јужног параклиса Радослављевог припрате, чиме се указује на могућност да је и студенички параклис, као и просторија на другом спрату жичке куле, служио као простор где се Свети Сава Српски бавио непрестаном молитвом.

Кључне речи: српско сликарство, XIII век, Жича, жичка кула, други спрат, Свети Сава, сокл, мотиви, значење, Распеће, Христос.

Увод

Живопис просторије на другом спрату жичке куле настао у другој деценији XIII века (око 1223–1227) представља једну од најстаријих сликаних целина српске средњовековне уметности и с обзиром на своју старину сразмерно је добро очуван у свом првобитном слоју (сл. 1–3).¹ Ова просторија је скоро квадратне основе и засведена крстастим сводом. Просторија има улаз на источном зиду и нишу са јужне стране, док се

¹ О живопису просторије на другом спрату жичке куле, в. Бабић 1969, 146, 148–149; Ђурић 1975, 34; Живковић 1985, 12–13 (III/5); Ђурић 1979, 251–252; Тодић 1990–1991, 34–39; Ђурић 1995, 498; Чанак Медић, Тодић 1999, 43–45 (Тодић); Тодић 2000, 119–120; Марковић 2009, 127–128; Војводић 2014, 319–338, 510–511 (црт. XI), сл. 219–232; за цртеже мотива у соклу, в. Живковић 1985, 12–13 (= Војводић 2014, 510–511 [XI/8]).

Мирјана Д. Бојанић Ћирковић

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Међународни центар за православне студије, Ниш – Србија

e-mail: mirjana.bojanic.cirkovic@filfak.ni.ac.rs

ДРАИНЧЕВА РЕЛИГИОЗНОСТ

Апстракт: Предмет рада је тумачење религиозности у контексту стваралаштва (а)типичног авангардисте Рада Драинца. На фону рецепције Драинчеве религиозности у двострукој дијахронији – епитекстуалној (од Петковића до Ђурђевића и Рајичић Перић) и експлицитној (ауто)поетичкој линији Драинчевих есеја, огледа и полемика, не заобилазећи за ову тему кључне књижевноуметничке текстове (збирке Бандит или песник, Улис и Човек пева) настојимо да у погледу стваралачког односа према религији изнова потврдимо Драинчеву специфичну позицију у датом опсегу историје српске књижевности. Са тим циљем, рад је сачињен из целина у којима се разматра улога религије у животу Радојка Јовановића, религиозни аспект песничког преображаја овог ствараоца у Рада Драинца, религиозни аспект обликовања најмање три поетичка елемента Драинчевог стваралачког система: порекла и улоге песника, тела и функције песме, као и хипнизма.

Кључне речи: религиозност, порекло и функција песника, црвено, грех, опрост, милост, друштво.

1.

Шта се дешавало – развијало или гасило, па „васкрсавало” у духовном свету Рада Драинца, у контексту овог ствараоца – света неодвојивог од поетског, поетичког и манифестног?

У реалности / „појавности” свога детињства, током ђаковања у Сен Жену, које и сам назива својеврсним хаџилуком, Радојко Јовановић је глумио лик Светог Саве у представи „Апотеоза Светом Сави”, одржаној на Савиндан 1918. године у аули хотела „Бристол” у Болијеу¹:

„О светосавској прослави играо сам Светог Саву иако никад нисам био клерикалац. Чика Пера Добриновић, који сад лежи у неком гробу, беше ми ставио преу маску (истакла М. Б. Ћ.) на лице. Ја се тога најрадије сећам.” (Сећање на Болије)²

Јовановићево виђење додељене улоге кроз концепт маске већ тада је било драинчевско. Његов потоњи стваралачки пут у значајној мери биће обележен друштвеним деловањем без маске, а овом синтагмом насловиће и неколико својих полемичких текстова махом о некадашњем песничком узору, Тину Ујевећу. С друге стране, у крфским Српским новинама, као највеће вредности светосавске представе истакнути су „жива слика” Светог Саве и убедљива декламација:

¹ Ови подаци преузети су из књиге *Циркус Драинац* аутора Недељка Јешића (Београд, Службени гласник, 2013, стр. 42).

² Раде Драинац, *Циркус Драинац*, прир. Г. Тешић, Београд, ЗУНС, 1999, стр. 127.

„Када се дигла завеса на малој позорници, која је за ову сврху нарочито подигнута, пред нашим очима се указао величанствени призор: Св. Сава, беле косе и браде, у свештеничкој одежди, са правом владичанском митром на глави, благосиља Српчад, која пред њим клече...”³

Драинчев биограф Недељко Јешић скреће пажњу на чињеницу да се на овој школској приредби „у лику највећег српског свеца и светитеља појавио један од најслабијих и најнепослушнијих ученика”⁴, Радојко Јовановић. Не желећи да у ову чињеницу уписујемо извесну симболику, задржаћемо се на констатацији да се Радојко Јовановић убрзо након ове приредбе, у оквиру литератне дружине Српске школе у Сен Жану почео афирмисати као Рака Песник. Међутим, Рака је више наликовао платоновски надахнутом – понетом и занесеном поети, што је каткад изазивало груб подсмех ученика.⁵

Драинчева биографија баштини и његово јавно богохуљење светости на својој књижевној вечери, и на црквеном венчању:

„Пред скопском елитом, гледајући право у очи митрополиту скопском, опсовао [је] јавно и гласно Богородицу мајку, и изјавио да је она била...”⁶

У *Освртима* налазимо Драинчеве памфлетске цртице о Николају Велимировићу, а повод за његову критику јесте тадашњи званичан став цркве о изостанку обреда у случају самоубиства, који је заступао и епископ, теолог и беседник Николај Велимировић. Драинчева критика је мотивисана и иманентним поетичким разлозима: сматрајући Николаја Велимировића великим филозофом чисте метафизике, Драинац му не опрашта свођење тумачења наведеног чина, односно изостанак његовог критичког – социолошког, филозофског и ширег религијског сагледавања. У том контексту Драинац уздиже апостола Фрању Асишког – филозофа праштања „најмирније душе”, који је „умео беседити са јагањцима и голубовима, што осталим смртнима није било у могућности и поред најбоље воље.”⁷ Упоредујући наведене духовнике са аспекта њихове филозофије греха и праштања, Драинац Николаја Велимировића назива „моралистом нашег друштва”.⁸ Осврт на делатност наведених духовника увод је у Драинчев текст *Парабола о моралу*, где је, уз феномен самоубиства тумачио и епитимију, али и разне друштвене феномене попут издаје и користољубља. Примера ради, у тексту *Јеремјаде* Драинац пореди политичку издају народа (Николе Узуновића) са Јудином издајом Христа.

Наведене биографске цртице из Драинчевог живота воде нас ка закључку о његовом напуштању вероисповести; у једном тренутку, као тридесет трогодишњак, Драинац ће записати: „милост! Ја сам атеиста”⁹, појашњавајући свој избор „разумним и јасним безверништвом”¹⁰. Међутим, његово укупно стваралаштво, без изузимања експлицитних поетичких текстова у које спада и поменути есеј *A propos*, чува чврстину и континуитет Драинчевог религиозног приступа тумачењу најмање три поетичка аспекта: порекла и улоге песника, *тела* и функције песме.

³ Недељко Јешић, *Циркус Драинац*, стр. 42.

⁴ Исто, стр. 43.

⁵ Уп. „А Драинац је упадљиво штрчао, како својом појавом с изразом непрекидне занесености, тако и својом песничком ’бујношћу’, која је понекад попримала комично-ирационални облик.” Недељко Јешић, наведено дело, стр. 43.

⁶ Раде Драинац, *Циркус Драинац*, прир- Гојко Тешић, Београд, ЗУНС, 1999, стр. 149.

⁷ Раде Драинац, *Издајство интелектуалаца*, Београд, ЗУНС, 1999, стр. 23.

⁸ Исто, стр. 23.

⁹ Раде Драинац, „A propos”, у: Г. Тешић (ур.), *Циркус Драинац*, Београд, ЗУНС, 1999, стр. 38–39.

¹⁰ Исто, стр. 39.

2.

Дијахронијски посматрано, рецепција Драинчеве религиозности почиње текстом Василија Петковића о збирци *Бандит или песник*. Петковић, међу првима, уочава хришћанску и хуманистичку (тачније хуманистичко-хришћанску) потку Драинчевог стваралаштва. Овај тумач закључује да Драинац – стваралац у себи носи огромну љубав за човека, и да је у тој љубави „чист, искрен, лиричан”.¹¹ Драинац „хоће да сваки човек буде бог и да се сваки човек поштује као бог”¹², смело закључује Петковић, налазећи аргументацију у Драинчевим песничким сликама човека као симбола највеће снаге и непресушног и неприкосновеног покретача. У својој етичности Драинчев човек нема и не може имати ауторитета јер га води архетипски, исконски осет чистоте, правде и хуманости. Петковић Драинчевог лирског субјекта назива човеком будућности – човеком наде, етичаром који нас „бандитским корацима” води ка свету бољем од оног који имамо и којег у себи носимо.

Водећи се тематско-мотивским слојем збирке *Бандит или песник* (злом и неправдом), Слободан А. Јовановић Драинца назива *ирним песником*, док његов песнички бунт одређује искључиво као друштвену, делом (ауто)деструктивну акцију. На трагу ових запажања је и Глигорићево одређење Драинчевог песничког израза као „анархоиндивидуализма”.¹³ Ристо Ратковић је Драинчево дело тумачио у контексту „једног међувремена” и у релацији са Рембоовим и Лотреамоновим стваралаштвом; отуда његово истицање демонизма као доминантног тематско-мотивског слоја Драинчевог дела. С друге стране, Милоје Чиплић поводом Драинчеве збирке *Човек нева* записује да откривајући своје болове, паролe, грех и морална начела, и жигосући себе, Драинчев лирски субјект настоји да изазове гнушање читалаца према истом садржају свести и друштва. Василије Калезић међу првима признаје критич(арс)ку „немоћ пред метафором Рада Драинца”.¹⁴

Беседом поводом доделе Драинчеве награде 1988. године, Радослав Војводић први скреће пажњу на Драинчеву боeмију као вид духовности. Војводић боeмију тумачи као Драинчеву потрагу за суштином: „богохулећи, замишљао је [Драинац, прим. аут.] будућег човекобога а који, као у Бодлеровом *Узношењу* – бар тренутак само – јесте оно што не може бити!”¹⁵ У односу на претходна тумачења Драинчевих алузија на античку поетику, која су се сводила на његове интертекстуалне релације са грчком митологијом (нарочито причом о Прометеју), Војводић наглашава Драинчево платонистичко виђење улоге песника као богомдане.

Засебну област чине тумачења Драинчеве поезије као покајничке. Разматрајући утицаје Јесењинове поезије на Драинчеву, Анатолиј Кудрјавцев последњу збирку овог ствараоца назива циклусом покајничке поезије. Јован Кршић у тексту „Песникова расветљења” Драинчево (дотадашње укупно) стваралаштво назива „сондираном интроспекцијом”.¹⁶ Тумачећи поетичке укрштаје Владимира Мајаковског и Рада Драинца, Стојадин Костић закључује да се „детронизујући, кроз развлашћивање, и небо, Драинац делимично приближио и богоборачком мотиву и комплексније обрадио мотив

¹¹ Нав. према: Тешић, Гојко (прир.), *Критичари о Драинцу*, Београд: ЗУНС 1999, стр. 34.

¹² Исто, стр. 34.

¹³ Исто, стр. 245.

¹⁴ Исто, стр. 351.

¹⁵ Исто, стр. 394–395.

¹⁶ Исто, стр. 117.

љубави.”¹⁷ Важно је нагласити да поменути тумач разграничава Драинчев негативан однос према Божјим представницима на земљи, који кореспондира са антипоповским односом Мајаковског према истом и шире, према представницима црквеног морала, од његовог (њиховог) позитивног виђења саме религије и њене улоге у човековом животу.

Ениса Успенски је детаљније тумачила оно што је остало у назнакама у тексту Анатолија Кудрјавцева, мотив љубави у делу Рада Драинца. У тексту „Ерос у поезији Владимира Мајаковског и Рада Драинца” Успенски полази од кризе духа услед инфериорности религије код савременог човека као средишње теме песме *Љубав, Марија!* Рада Драинца. Она издваја и дијалогске реплике Драинчевог лирског субјекта са Посланицом Коринћанима (I, 7, 1): „На овом друму једино сигурно корачамо жени.”¹⁸ Иза Драинчевог „бруталног потенцирања” телесности љубави Успенски уочава његову критику „човека без Бога на путу”.¹⁹ Драинац мотив љубави развија кроз античку симболику Ероса као, у исти мах, љубави (према творевинама лепог) и милосрђа (љубави према свом ближњем), који, уједињени (сразмерни), доприносе развоју човековог унутрашњег бића. Стога је и закључак Енисе Успенски конкретнији:

„Богоборство је дало основну димензију поетским световима и Мајаковског и Драинца. Оно је настало несумњиво из најискренијих намера, али је њихов исход парадоксалан, јер много више отвара мисао о Богу него што је убија.”²⁰

2. 1.

Међу савременим тумачењима Драинчевог стваралаштва са аспекта религиозности издвајамо огледе „Мариолошки аспекти песме *Љубав, Марија!* Рада Драинца” Ђорђа Ђурђевића и „Женско као пол и род – од етеричности / васељене до града кроз мотив дојки у поезији Рада Драинца” Светлане Рајичић Перић.

Ђурђевић мотив жене у песми Рада Драинца тумачи амбивитетно, као телесно-еротску фигуру и као „оваплоћење сотериолошке жеље за будућношћу и опраштањем”.²¹ Тематизовање љубави у наведеној Драинчевој песми Ђурђевић тумачи „у теопоетичком укрштају хришћанске матрице о Марији Богородици и литерарног посезања за архетипом љубави”.²² У тематско-мотивском слоју песме, аутор нарочиту пажњу посвећује тумачењу песничких слика Пресвете Богородице и поређењима са извором, мостом, дрвом и травом у богослужбеним текстовима, док њену семантизацију посматра кроз градацију ка хипничком заносу, где она постаје „јутро будућности”.²³ Један од закључака до којег долази Ђурђевић јесте: „У љубави је опраштај. *Немогуће опроста* изазива постојање љубави. Без Марије љубави нема.”²⁴

У контексту разматрања Драинчеве поетске слике женског, Рајичић Перић закључује да је, између осталог, „женско [...] појам и индикатор авангардног Драинчевог субверзивног дискурса”.²⁵

¹⁷ Исто, стр. 451.

¹⁸ Исто, стр. 454

¹⁹ Исто, стр. 454.

²⁰ Исто, стр. 456.

²¹ Ђорђе Ђурђевић, „Мариолошки аспекти песме *Љубав, Марија!* Рада Драинца”, у: Г. Максимовић (ур.), *Књижевно дело Рада Драинца: ново читање*, Ниш – Прокупље, Огранак САНУ – Филозофски факултет Универзитета – Народна библиотека „Раде Драинац” 2020, стр. 109.

²² Исто, стр. 109.

²³ Исто, стр. 109.

²⁴ Исто, стр. 118.

²⁵ Светлана Рајичић Перић, „Женско као пол и род – од етеричности / васељене до града кроз мотив

3.

„Није чудо што је и мој живот сав у знаку пута, који се никада неће свршити.”
Раде Драинац, *A propos*

У тексту *A propos*, својеврсној драми душе у пет чинова, трагикомичног жанра, Драинац ће приказати свој боравак у Паризу као својеврсна митарства: тесну хотелску собу упоредиће са „келијом”, у којој ће читати / практиковати „поетски инфернални катихизис” – Рембоову *Једну сезону у паклу*. На Рембоовим стиховима „ја сам у најдубљој дубини провалије, и не знам више да се молим” израста *неми* Драинац, узрастајући, у тродневној грозници, од проклетника преко пророк(овањ)а (своје будућности), у лирског субјекта мартира. Томе претходе Драинчева идентификација са рембоовским плачним дечаком и солилоквији – испити душе: „Да ли сам био блудни син?, питаће се(бе) Драинац у паришкој хотелској „келији”. Уз Рембоа, Драинчев дантеовски „водич” кроз ово „специфично поетско стање” био је и Достојевски.²⁶ „Из тог физиолошког и духовног хаоса родило се јасно душевно и физичко оздрављење.”, записује Драинац. Ову „борбу” духа и „рађање” човека на темељима блудника „чија је душа стварношћу избледела”, водио је тридесеттргодишњи Драинац.

Упаљене лампе снова (алузија на Жака Ривијеа), Драинац је у „грозници паришке собе” сишао у провалију своје душе. Ово „лутање” непатвореним собом Драинца је довело до спознаје аутентичне трагике свог живота. Драинац назива себе бледим човеком, чија је душа *стварношћу* избледела.²⁷ Наталожен гневом према друштву и његовим „изданицима”, песник у грозници вапи за праштањем – оздрављењем: „Али и ја сам уосталом само човек: гомила костију и меса, суморно брдо греха и ништа више. Ни више ни мање од осталих. Као и сваки – тајна за све појмове!...”²⁸

Наново сублимирајући свој силазак у пакао – себе, овога пута стиховима Стриндберговог *Пакла* („Бога тражиш, а нађеш / ђавола. То се мени догодило”²⁹), Драинац се, у чину кулминације грозничавости у виђењу себе, бодри: „Ја, ипак, морам оздравити једном!...”³⁰ Библијски и савремени мотив пада човекове душе Драинац повезује са уласком у „гвоздено модерно време”, које „нема душевности”. Стога пева у осету, како би и Балкан духовно запалио.³¹

У последњем чину „паришке драме” у души, односно својеврсном „расветљењу”³², Драинац, попут Дантеа у трећем певању *Божанствене комедије*, тог марта 1933. „излази ка звездама” (за) звуком њиховог појања.

дојки у поезији Рада Драинца”, у: Г. Максимовић (ур.), *Књижевна дело Рада Драинца: ново читање*, Ниш – Прокупље, Огранак САНУ – Филозофски факултет Универзитета – Народна библиотека „Раде Драинац” 2020, стр. 106.

²⁶ Уп. „Достојевски ме водио за руку као Виргил Дантеа по паклу. За менталну хигијену ја не упознадох бољег писца, већег, ни приступачнијег човечанству.” (Раде Драинац, *Силазак с Олимпа*, Београд, ЗУНС, стр. 46)

²⁷ Исто, стр. 39.

²⁸ Исто, стр. 39.

²⁹ Исто, стр. 43.

³⁰ Исто, стр. 42.

³¹ Исто, стр. 10.

³² Уједно, ово је наслов Драинчеве књиге есеја из 1934. године.

4.

У експлицитној поетици Рада Драинца, песник – стваралац и стваралац – творац, „ма ко он био”³³, укрштају се у мотиву/осету/спознаји милости. Милост се, међутим, тумачи као исходите песникове/творчеве хиперсензитивности као елементарног „састојка” стваралаштва: „Христос пати од хипертензије срца као и ја”³⁴, записује Драинац. Остатак, односно вишак *осета* као мотивационог фактора и садржине уметничког стварања Драинац тумачи и кроз призму неизбрисивог, предачки „дубоко утканог”, атавистичког.³⁵ *Осет* је мотив укрштаја Христа и песничког ствараоца у (експлицитној) поетици Рада Драинца. Човек осета (хипертрофираног срца), „једини човек свих времена” јесте песник – мартир – Исус, задојен вером, интензивном и трајном у *неизмерност*, чији је сâм изданак: „Човек је једна мала тачка на земљи, али га душа и разум везују за неизмерност.”; „Песник, који није својим телом, до своје најневидљивије позе, осетио да треба да се изједначи са бесконачношћу, никада није ни био песник.”³⁶

У Драинчевој поетици налазимо и експлицитнија „изравнавања” песника са творцем: „изравнати се са Богом увећањем свести која помаже песнику да дође до непознатог и да постане узвишен научник”.³⁷ У наведеном контексту, Драинац алудира на филозофију као стање рефлексije комплементарно стваралаштву као *стању трансa – молитвеног заносa*. Драинчево *виђење* песника у значајној мери продубљује рефлексije уклетих песника, доприносећи другачијем, деконструктивистичком „читању” истих. Овај стваралац подсећа да је Новалис песника сматрао свезнајућим, тврдећи да у себи садржи „једну вечност у маломе”; Рембо је песника називао (у исти мах) великим проклетником и узвишеним научником, додајући да је за њега Бодлер био краљ песника и „прави бог”.³⁸

У овим сегментима Драинчеве експлицитне поетике, који се односе на тумачење песника, учавамо чврсту хуманистичку потку: сва стварања, „велика и чиста, рођена су из вере и крви.”³⁹ Вера, милост и жртвовање чиниоци су Драинчевог комплексног мотива *осета* који песника – мартира води пут *неизмерног*. Драинчев песнички преображај настаје оног тренутка када прихвати *свет као такав*. Корачајући њиме, Драинац наставља да гледа преда се, наново тражећи у том свету трунку наде. Драинчево прихватање је не само лично, интуитивно,⁴⁰ хуманистичко, већ и космополитско:

„Песник, макар и не био религиозан, у смислу ма које постојеће вере, носи у себи једног Бога који је продукт једне религије, од апсолутног веровања у човека до веровања у његово тотално интегрирање са свим што га опкољава.”⁴¹

У једном од „чинова” *Расветљења*. Драинац ће религију назвати продуктом сумње; у истом одељку одбациће Библију/Књигу и предрасуде да се једино уз њу/њоме може постати бољим човеком. Међутим, наведени сегменти не значе одбацивање религије већ филозофско разматрање *света* религије, односно *душе* света. Чак и укупна „библиотека” писаца и дела (од Јунга до Лотреамона) на које се Драинац позива у овом

³³ Раде Драинац, *Циркус Драинац*, стр. 38.

³⁴ Исто, стр. 32.

³⁵ Исто, стр. 46–47.

³⁶ Раде Драинац, *Силазак с Олимпа*, стр. 51.

³⁷ Исто, стр. 51.

³⁸ Исто, стр. 51.

³⁹ Раде Драинац, *Циркус Драинац*, 1999, стр. 104.

⁴⁰ Уп. „Познајем зло као себе. [...] / Јео сам хлеб од камена и гара”, Раде Драинац, *Циркус Драинац*, стр. 28.

⁴¹ Раде Драинац, *Силазак с Олимпа*, стр. 50.

тексту поручује да се „увек може ићи напред”.⁴²

5.

Иако би због експлицитне карактеризације хипниста као „Нових Анархиста” Драинчев *-изам* требало тумачити у авангардном поетичком кључу, одређене тезе програма хипнизма могу употпунити Драинчево тумачење песника у хришћанском кључу. Стихови:

„Спустите нас до Христа
на црвени плашт сна
нек Васељена на колена падне
пред лудим огњевима свести
жутих земаљских мрава – људи

Није ништа неприродно силовати Васељену
и на њеном плавом трбуху
осетити како мрда живи син –
Праисконско откриће⁴³

нису анархистички крик авангардисте Драинца, већ деконструктивистички повратак исконском у хришћанској религиозности, који чува везу са атактичким и архетипским. Црвени плашт сна – Јудин плашт покрива/штити „огњеve свести жутих земаљских мрава – људи”; сви скупа су пургаторији сваког времена. Стога Драинчев лирски субјект у овим програмским стиховима хипнизма пева не о етици времена, већ о етици човека који се њоме мора задојити баш ту, на „црвеном плашту сна”, који симболизује ахроно сагрешење о живот сâм. Сан мора бити живи талог прошлости – опомена и водич. *Повратак Христу* јесте вапај за оживљавањем живота кроз уметност која, опет, мора постати *живот сâм*. У Драинчевој поезици *црвено* градира од боје крви, преко љубави до симбола живота. У његовом делу осет љубави је грозничав – животодаван и живототворан. Уједно, осет љубави – крви одвија се у стваралачком заносу (љубав је реч „пуна бесконачног алкохола”⁴⁴ и/или резултује њиме). Саму песничку реч Драинац назива садржином/*породом* песниковог унутрашњег бића. Топла крв љубави је црвене боје, истаћи ће Драинац у тексту *Улисове вагабундаже*, својеврсном епилогу *Расветљења*. Ту ће, изнова, признати/осетити „слаткоћу у расцветалом грму, у дечјој ручици која држи хлеб”.⁴⁵ У црвеној љубави преображен је *бледи човек*. У *Трактату о љубави* Драинац ће (у библијском духу) записати да „плодови љубави преображавају свет”.⁴⁶

Поред библијске (хришћанске) симболике, боје су у Драинчевој поезији позитивно стваралачки конотиране. Проматрајући своје стваралаштво у тексту *Расветљење*, Драинац признаје да су му недостајале „речи специјалне боје”, како би изразио „трансцендентално спасавање”.⁴⁷ У том контексту *црвена* је боја осета – непосредног излива хипертрофираног срца – Творца-песника. Боја је и спознаја смисла у

⁴² Раде Драинац, *Циркус Драинац*, стр. 35.

⁴³ Раде Драинац, *Силазак с Олимпа*, стр. 8.

⁴⁴ Раде Драинац, *Циркус Драинац*, стр. 52.

⁴⁵ Исто, стр. 52.

⁴⁶ Исто, стр. 97.

⁴⁷ Исто, стр. 103.

поетици Рада Драинца: у истом тексту, *Расветљењу*, Драинац истиче да се *мед, јед, леб, со* као елементи – симболи душе могу поимати само затворених очију, лежећи на земљи под тмурним облацима. Узимајући у обзир Драинчево песничко стваралаштво, наведени мотиви се (редом) повезују са следећим сензацијама: слаткоћа – љубав, жута, слаткоћа – живот, опрост – немост – стваралачки занос.

Пут спознаје, уједно стваралачки пут, Драинац поима као својеврсно *боловање* – проживљавање и прихватање. Наведени мотив Младеновић тумачи у релацији са Мицићевим зенитизмом, где сâм Раде Драинац постаје „стварна и могућа реализација Мицићевог концепта децивилизатора Барбарогенија. То својим деловањем у повратку изворном човеку који се налази на Балкану и чије варварство није једнако дивљаштву већ представља револуционарну творевину духа, и потврђује Раде Драинац.”⁴⁸

Уз црвено као симбол живота, у Драинчевој поетици ова боја јесте и метонимија ватре и алузија на душу/душевност. Са овог аспекта, повратак Драинчевој крилатици да Балкан треба духовно запалити, добија још једну димензију: записујући да треба *оживети домове* и улице, Драинац још једном потврђује своје комплексно сагледавање религије; оно је, у исти мах, хришћанско, филозофско, хуманистичко, алтруистичко и – авангардно јер религија значи и слободу(слободоумље).

У експлицитном поетичком тексту *Задатак*, Драинац истиче да су *месо* и *крв* поезије – борба. Ова теза се може тумачити у библијском кључу опроста ономе ко је грешио у чињењу. Међутим, Драинац поезију уздиже до симбола жртве (блудног сина) на чијем се преображају може изградити ново, „праведније и човечније”⁴⁹ друштво.

Текстом *Истина о поезији* Драинац ће још једном подвући да је „поезија црвена нит која везује све људске активности, и тако сублимирана, она се на крају изравњује са универзумом.”⁵⁰

Литература

Драинац, Раде (1999). *Силазак с Олимпа*, прир. Г. Тешић, Београд, ЗУНС.

Драинац, Раде (1999). *Издајство интелектуалаца*, прир. Г. Тешић, Београд, ЗУНС.

Драинац, Раде (1999). *Циркус Драинац*, прир. Г. Тешић, Београд, ЗУНС.

Ђурђевић, Ђорђе (2020). „Мариолошки аспекти песме *Љубав, Марија!* Рада Драинца”, у: Г. Максимовић (ур.), *Књижевно дело Рада Драинца: ново читање*, Ниш – Прокупље, Огранак САНУ – Филозофски факултет Универзитета – Народна библиотека „Раде Драинац”, стр. 109–119.

Јешић, Недељко (2013). *Циркус Драинац*, Београд, Службени гласник.

Младеновић, Јелена (2020). „Драинчев *Програм хипнизма* у контексту авангардних програмских текстова и његова улога у часопису *Хипнос*”, у: Г. Максимовић (ур.), *Књижевно дело Рада Драинца: ново читање*, Ниш – Прокупље, Огранак САНУ – Филозофски факултет Универзитета – Народна библиотека „Раде Драинац”, стр. 121–132.

⁴⁸ Јелена Младеновић, „Драинчев *Програм хипнизма* у контексту авангардних програмских текстова и његова улога у часопису *Хипнос*”, у: Г. Максимовић (ур.), *Књижевно дело Рада Драинца: ново читање*, Ниш – Прокупље, Огранак САНУ – Филозофски факултет Универзитета – Народна библиотека „Раде Драинац” 2020, стр. 130.

⁴⁹ Раде Драинац, *Силазак с Олимпа*, стр. 39.

⁵⁰ Исто, стр. 54.

Рајичић Перић, Светлана (2020). „Женско као пол и род – од етеричности / васељене до града кроз мотив дојки у поезији Рада Драинца”, у: Г. Максимовић (ур.), *Књижевно дело Рада Драинца: ново читање*, Ниш – Прокупље, Огранак САНУ – Филозофски факултет Универзитета – Народна библиотека „Раде Драинац”, стр. 91–108.

Тешић, Гојко, прир. (1999), *Критичари о Драинцу*, Београд: ЗУНС.

Mirjana Bojanić Ćirković

DRAINAC'S RELIGIOSITY

The subject of the paper is the interpretation of religiosity in the context of the creativity of (a) typical avant-garde artist Rade Drainac. Against the background of the reception of Drainac's religiosity in a double diachrony - epitextual (from Petković to Đurđević and Rajčić Perić) and explicit (auto)poetic line of Drainac's essays and polemics, without bypassing the key literary and artistic texts for this topic (the books *Bandit ili pesnik*, *Ulis* and *Čovek peva*) we try to reconfirm Drainac's specific position and the given scope of the history of Serbian literature in terms of his creative attitude towards religiosity. With this aim, the work is made up of units in which the role of religion in the life of Radojko Jovanović is considered, the religious aspect of the poetic transformation of this creator into Rade Drainac, the religious aspect of shaping at least three poetic elements of Drainac's creative system: the origin and role of the poet, the body and the function of the poem, as well as hypnism.